

UAVLARDAN JANGOVAR VAZIYATLARDA FOYDALANISH

Kattaxujayev Sarvar Kamolxonovich

Taktika o'qituvchisi, O'zbekiston Respublikasi Qurolli kuchlari kichik mutaxassislar tayyorlash markazi, mayor, Samarqand shaxri.

Аннотация: Ushbu maqolada zamonaviy harbiy harakatlarda uchuvchisiz uchish apparatlaridan jangovar foydalanish, shuningdek, ularning samaradorligi ko'rsatilgan.

Калит сўзлар: jangovar harakatlar, dronlar, foydalanish uchun, jangovar sharoitlar, harbiy.

Jangovar harakatlar dronlarni qo'llashning klassik sohasidir. Dronlar o'zlarining kelib chiqishi uchun harbiy sanoatga qarzdor. Avtonom uchuvchi mashinalar uchun birinchi shartlar 19-asrda paydo bo'lgan. Zamonaviy harbiy sanoatda doimiy ravishda takomillashtiriladigan yuqori texnologiyali UAV modellaridan foydalaniladi.

Qurilmalar razvedka samolyotlari, zarba beruvchi samolyot tizimlari, yerdagi harakatlar koordinatorlari va boshqalar sifatida faol qo'llaniladi.

Birinchi jahon urushida qatnashgan mamlakatlar masofadan boshqariladigan samolyotlar ustida faol ish boshladilar. Tajribalar turli muvaffaqiyatlar bilan o'tkazildi: birinchi parvoz tajribasi muvaffaqiyatsiz yakunlandi. Biroq, 1920 yilga kelib, Germaniyada simlar orqali masofadan boshqariladigan planerlar ishlab chiqildi. Qurilmalar 1000 kg gacha bo'lgan yuklarga bardosh bera oladi.

Rivojlanish urushlararo davrda va Ikkinchi jahon urushi davrida davom etdi, ammo texnologiyada sezilarli yutuqlarga erishilmadi. 1945 yildan keyin AQSh masofadan boshqariladigan raketalar va havo bombalarini yaratishga e'tibor qaratdi, faqat 1960-yillarda uchuvchisiz samolyotlar g'oyasiga qaytdi.

Sovuq urush Qo'shma Shtatlarni 1962 yilda ommaviy ishlab chiqarishga kirgan razvedkachi dronlarni ishlab chiqishga undadi. 60-yillarning oxirida birinchi uchuvchisiz vertolyot yaratildi. Vetnam urushi paytida dronlardan faol foydalanilgan va ular nihoyat o'z samaradorligini isbotlagan.

UAVlarni ishlab chiqarish va ulardan foydalanishdagi asosiy yutuq sun'iy yo'ldosh navigatsiya tizimining (GPS) rivojlanishi bo'ldi. 90-yillardan beri dronlar razvedka, kuzatuv va nishonni belgilash uchun faol foydalanilgan. Dronlar Fors ko'rfazi urushida, BMT tinchlikparvar kuchlari tomonidan Yugoslaviya, Iroq va Afg'onistondagi mojarolarni hal qilishda o'z qo'llanilishini topdi.

Hozirgi vaqtda dronlar turli maqsadlarda foydalanish uchun samarali harbiy vosita ekanligini isbotladi:

- aql;
- vaziyatni kuzatish;
- faol harbiy harakatlar.

Jangovar dronlar uzoq parvozlarni amalga oshiradi, tashqi ta'sirlarga chidamli va nisbiy avtonomiyaga ega (ular jang maydonida aniq vazifalarni bajarishga, shuningdek, mustaqil ravishda qo'nishga qodir).

UAVlardan jangovar sharoitlarda foydalanishning asosiy afzalliklari

Zamonaviy dronlar o'zining yuqori sifatli texnik jihozlari bilan ajralib turadi, ular bir qator omillar bo'yicha klassik boshqariladigan transport vositalaridan ustun turadi:

Avtonomiya.

Bu xususiyat dronlarni ishonchli skautlarga aylantiradi. Uskunalar borish qiyin bo'lgan hududlarni o'rganish, olingan ma'lumotlarni yozib olish va ularni zudlik bilan quruqlikdagi shtab-kvartiraga etkazish imkoniyatiga ega. Parvoz ob-havo sharoitidan qat'iy nazar yakunlanadi.

Operatsiyada tejash.

An'anaviy boshqariladigan samolyotlar bilan taqqoslaganda, UAVlar o'nlab marta arzonroq. Parvoz hech qanday maxsus tayyorgarlikni yoki uchuvchilarning ishtirokini talab qilmaydi. Ularni tayyorlash uchun moliyaviy resurslarni sarflashning hojati yo'q.

Belgilangan vazifalar guruhini bir vaqtning o'zida bajarish qobiliyati.

Dronlar jangda bir nechta funksiyalarni bajaradi: razvedka, muvofiqlashtirish, axborot va hujum. Qurilmalar yuqori yuk ko'tarish qobiliyatiga ega va kerak bo'lganda ishga tushiriladigan qurollarni olib yurishga qodir.

"Inson omili" muammosini bartaraf etish.

Jangovar harakatlar paytida uchuvchi jismoniy va aqliy (intellektual, hissiy) imkoniyatlari chegarasida ishlaydi. Qisqa vaqt ichida muhim qaror qabul qilish zarur bo'lganda, yuqori ortiqcha yuklar ekstremal ruhiy stressga qo'shiladi. Dronlardan foydalanish muammoni ahamiyatsiz qiladi: dronning harakatlari xavf ostida bo'lmagan va oqilona fikrlashga qodir bo'lgan operator tomonidan dasturlashtirilgan yoki boshqariladi.

Inson hayoti uchun xavf yo'q.

Dronlarning inson aralashuvisiz parvoz qilish qobiliyati, ayniqsa, harbiy xizmatchilarning hayoti xavf ostida bo'lgan jangovar vaziyatlarda muhim ahamiyatga ega. Avtonom dron bir vaqtning o'zida ikkita vazifani bajaradi: u harbiy harakatlarda faol ishtirok etadi va askarlarning xavfsizligini ta'minlaydi. Gap nafaqat uchuvchining mumkin

bo'lgan o'limi, balki radiatsiya, kimyoviy ta'sir va boshqalarning kuchayishi sharoitida parvozlar haqida ham ketmoqda.

Zamonaviy armiya qurol tizimida uchuvchisiz uchish apparatlarining o'rni.

Zamonaviy harbiy sanoatda dronlarga alohida e'tibor berilmoqda. Ular harbiy texnikaning muqobil variantlarini ko'p jihatdan, ayniqsa iqtisodiy samaradorlik nuqtai nazaridan ustun qo'yadi.

Harbiy UAVlar quyidagi vazifalarni bajaradi:

razvedka faoliyati;

real vaqt rejimida ma'lumotni yer nuqtasiga uzatish;

jangovar hujum;

havo kemalarini yerdagi nishonlarga olib borish;

raketa kuchlarining otishmalarini sozlash;

yolg'on nishonlar yaratish orqali dushman e'tiborini chalg'itish;

aloqa relesi.

Harbiy dronlarni ishlab chiqish va takomillashtirishga katta davlat byudjetlari, ayniqsa, yirik jahon kuchlari (Rossiya, AQSh, Xitoy) misolida sarflanadi. Hozirgi bosqichda muhandislarning asosiy maqsadi kelajakdagi UAVlarni imkon qadar avtonom qilishdir:

jang paytida mustaqil ravishda taktik qarorlar qabul qilish;

operator ishtirokisiz o'z harakatlaringizni muvofiqlashtirish;

nishonni tanlang va uni yo'q qiling.

Avtonomiyadan tashqari, dronlarning o'lchamlari va funksionalligi ustida ish olib borilmoqda. Dronlarning o'lchamlarini qisqartirish rejalashtirilgan, bu ularni ishlab chiqarish va ishlatish xarajatlarini kamaytiradi, shuningdek, manevr qobiliyatini oshiradi. Yana bir ishlanma - jangovar UAV tizimini yaratish. Dronlar guruhining ishi belgilangan maqsadlarga birgalikda erishishga qaratilgan. Parvoz vaqtida qurilmalar bir-biri bilan axborot almashadi va taktik vazifalarni taqsimlaydi.

Birinchi dronlar 100 yildan ko'proq vaqt oldin paydo bo'la boshlagan. Texnologiyaning rivojlanishi va GPSning paydo bo'lishi bilan dronlarni ishlab chiqarish va ulardan foydalanish rivojlanishning yangi bosqichini oldi. Zamonaviy qurilmalar yuqori avtonomiya, mustaqil ravishda qo'nish, jangovar taktik vazifalarni bajarish va havoda 12 soatdan ortiq qolish qobiliyati bilan ajralib turadi. UAVlar xarajat, harakatchanlik va harbiy vaziyatlarda umumiy samaradorlik jihatidan an'anaviy boshqariladigan texnologiyadan ustundir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. info@alb.aero